לתרומות, והצטרפות מנויים לקבלת הסיכומים בכל השפות מידי יום במייל במחיר סימלי ליום: עברית 1 ש"ח, תרגום $1: נדרים פלוס | קהילות | חשבון הבנק: בנק הדואר מ"ח 8373952

מפעל דף היומי בעיון

סיכום גפ"ת, רא"ש, רמב"ם, רי"ף, ר"ן, טור ב"י שו"ע מ"א ט"ז ומשנ"ב על הדף

מפעל הדף העולמי בעיון

כולל ומכון ראש פינה:

כולל יום שלם ללימוד כל הש"ס וד' חלקי השו"ע בעיון במשך 17 שנה | כולל יום שלם ללימוד דף היומי בעיון | כולל יום שלם ללימוד אבן העזר בעיון | פרוייקט "אבן ברורה", והוא כעין משנה ברורה על אבן העזר | כולל ערב שלוש שעות ללימוד דף היומי בעיון | כולל ערב שעתיים ליבו חפץ | כולל שישי שבת | רשת שיעורי תורה ללימוד דף היומי במלגה מכובדת למגידי שיעורים | 30 ספרי עזר על שלחן ערוך אבן העזר | ספרי "השינון" על ד' חלקי השו"ע, לידיעת ד' חלקי השו"ע בלימוד עמוד יומי, בהמלצת גדולי ישראל מכל העדות והחוגים | מבחנים ארציים לאברכים ובחורים במלגה על דף היומי בעיון | סיכומים יומיים של דף היומי בעיון בעברית, אנגלית, ספרדית וצרפתית | קמחא דפסחא | עזרה וסיוע לנזקקים ואברכים עמלי תורה

בס"ד

שבוע פרשת וירא

העלון מוקדש לעילוי נשמת:
ר' **אליהו בן חנה** ז"ל
ומרת **אסתר בת מרים** ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה

מסכת בכורות ל"ז-מ"ג

יום ראשון י"ד חשוון-שבת כ' חשוון תשפ"ו

העלון מוקדש לעילוי נשמת:
הרה"צ רבי **שמואל מרדכי בן סול שולמית** זצ"ל
ומרת הדרה **בת שמחה** ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה

דף ה' ע"א

אדם יודע שאין ערך לפחות מבן חודש כו'.

כתב השפת אמת, צ"ע אם אמר ערך זה הולד ולא ידע אי פחות מבן חודש הוא דלא שייך אדם יודע אפשר דמודה רבי מאיר [ולכאורה הוא פשוט שיודה, דהא בודאי התכוין לערך ולא לדמים, דהרי אמר ערך, ובודאי הוי קבלה בטעות, וצ"ע מה מקום הספק]. ותוספות כתבו אפילו אינו יודע שאין ערך לפחות מבן חודש, ודבריהם פלא, דהא משמע בגמרא עיקר הטעם משום אדם יודע והוי כאומדנא דמוכח שנתכוין לשם דמים.

בעי רבה דמי ראשי לגבי מזבח מהו נידון בכבודו או אינו נידון בכבודו לא אשכחן בדמים דאינו נידון בכבודו או דלמא לא אשכחן לגבי מזבח דנידון בכבודו.

ובתוספות [ד"ה בעי] כתבו דצ"ע אמאי לא נקט ערך ראשי לגבי מזבח כמו בבעיא דבסמוך לגבי השג יד. וכתב רבינו הגרי"ז ליישב, דלא בעי בסמוך רק לגבי השג יד, אבל ודאי דאם יעריך טומטום למזבח דלא מהני, דכל הדינים שנאמרו בנדר דערכין ישנם גם בערכין למזבח, והבעיא היתה דוקא בדין הישג אבל דיני הנדר דערכין דין אחד להם, והדין דנידון בכבודו הוא דין מיוחד בערכין, דהרי אין ערך לאיברים, וכאומר ערך אבר עלי לא אמר כלום, רק התחדש הדין בזה שדינו כאילו נדר בכולו, והואיל והוא הלכה מהלכות ערכין פשיטא שחל גם כשאומר ערכי למזבח, דבזה אין חילוק בין בדק הבית למזבח, מה שאין כן בדמי ראשי שכאן הנדר ודאי חל כמו נדר על אבר אחד שודאי חל, רק הוא פרט בהלכות התשלום כמה צריך לשלם, ובזה מיבעיא ליה דינו לגבי מזבח.

דף ה' ע"ב

הלכתיה דרבי מאיר מסתברא דכתיב לא לכם ולנו לבנות וכו' אלא אמר רבא משום רפיון ידים הוא דכתיב ויהי עם הארץ מרפין ידי עם יהודה ומבהלים אותם לבנות.

וברמב"ם [הלכות ערכין וחרמין פרק א' ה"ו] כתב, העכו"ם נערך אבל אינו מעריך. כיצד, עכו"ם שאמר ערכי עלי או ערך ישראל זה עלי לא אמר כלום, וישראל שאמר ערך עכו"ם זה עלי או ערך פלוני העכו"ם עלי נותן לפי שני העכו"ם הנערך, וכן המעריך את החרש ואת השוטה חייב ונותן לפי שניו.

השגת הראב"ד. העכו"ם נערך אבל לא מעריך, א"א פוסק כר"מ, ורבי יהודה חולק ואמר מעריך אבל לא נערך וקי"ל כר"י, ואפשר משום דאמר רבה הלכתא כר"מ מסתבר וכו' ולא מיחוור דלא מידחיא הלכתא פסיקא במסתברא ור"מ ור"י הלכתא פסיקא היא כר' יהודה.

אלא אמר רבא משום רפיון ידים הוא דכתיב ויהי עם הארץ מרפין ידי עם יהודה ומבהלים אותם לבנות.

וברמב"ם [הלכות ערכין וחרמין פרק א' הי"א], עכו"ם שאמר דמי עלי או דמי פלוני עלי נותן כפי נדרו ואינו נופל ללשכה שאין מקבלין מן העכו"ם נדבה או נדר לחזק את בדק הבית או בדק ירושלים שנאמר לא לכם ולנו לבנות בית וגו' ונאמר ולכם אין חלק וצדקה וזכרון בירושלים. [הי"ב] ומה יעשה בהן, יבדק העכו"ם על דעת מי נדר אם נדר על דעת ישראל יוציאוהו בית דין במה שיראה להם חוץ מבדק הבית ובדק ירושלים ואם אמר לשמים נדרתי יגנזו. ע"כ. וכתב רבינו הגרי"ז דנפקא מינה דהואיל והוא מפני רפיון ידים ולא מפני שמעיקר הדין אינו יכול

להעריך, שיש בו מעילה, כמו שכתב הרמב"ם, ויסוד הדין הוא שהואיל ואינו מדיני הקדש אין זה חסרון בקדושה, ולכן ודאי חלה קדושה ומועלים בה.

ויש עוד נפקא מינה, דאם הוא משום רפיון ידים אין זה חסרון בהקדש, שהרי יכול לידור, רק אסור ליטול ממנו, ונפקא מינה שאסנדר ואחר כך התגייר מותר ליטול ממנו, דעכשיו אין חסרון של רפיון ידים, מה שאין כן אם היה חסרון בעצם ההקדש, הרי היה ההקדש בזמן שהיה גוי, ולא חל, וממילא גם כשנתגייר לא יטלו ממנו דהקדש אין כאן.

דף ו' ע"א

תנא חדא עובד כוכבים שהתנדב נדבה לבדק הבית מקבלים הימנו ותניא אידך אין מקבלין א"ר אילא אמר רבי יוחנן לא קשיא הא בתחילה הא בסוף וכו'.

מבואר במסכת בבא בתרא [י ע"א] דאסור לישראל ליטול צדקה מן העובדי כוכבים בפרהסיא מפני חילול ד', ובגמ' דרשו זה מקרא דביבוש קצירה תשברנה, ע"ש, ולפ"ז גם בצינעא אסור, ומ"מ אם אינו יכול לחיות בצדקה של ישראל יטול מהם בצינעא, ואם אינו יכול בצינעא יטול בפרהסיא, וכתב ערוך השלחן דנראה דטעמו של דבר דאין זה מגדר חילול ד' כלל, אלא שאין זה כבוד שיצטרכו לצדקה של גוים, ולכן במקום הכרח גמור ובאין ברירה מותר.

אדם חשוב מהם ששלח צדקה לישראל לחלקם לעניים אין מחזירין להם אף על פי שאין צורך גדול בדבר לקבל מהם מפני דרכי שלום, אלא נוטלין ממנו וכיון שעניים שלנו אינם מוכרחים לזה יחלקם לעניי גוים בסתר.

וכל זה בנתינת מעות לצדקה אבל כשמנדבין דבר לבהכ"נ מקבלין מהם דזהו כמו קרבן שמקבלין מהם דדרשינן איש איש ללמד עליהם שמקבלין מהן קרבן נדרים ונדבות.

עובד כוכבים שהתנדב קורה ושם כתוב עליה בודקין אותו אם אמר בדעת ישראל הפרשתיה יגוד וישתמש במותר.

ובתוספות [ד"ה יגוד] כתבו, ויש ליזהר כשכותבין ס"ת או תפילין וגררו מקום השם. שאין לכתוב במקומו ע"כ. ובאגרות משה [ח"ב יו"ד ח"ב סי' קל"ד] נשאל על דבר המדפיסים ברכות ותפילות מצד אחד, ועל צד השני עניני הודעות למסחר, וכתב דלכאורה יש איסור, למה שכתבו התוספות הנ"ל דבס"ת ותפילין כשגררו מקום השם שאין לכתוב במקומו, משום דבמקומו קידש השם, שנמצא שאף דברי קדושה דס"ת ותפילין שכל אותיותיהם קודש, אסור לכתוב במקום שהיה שם מתחלה, והמג"א [סימן ל"ב ס"ק כ"ו] כתב על פי תוספות זה, שאסור לכתוב תיבה של חול על המקום שהיה כתוב השם ונקלף, הרי דהשם מקדש כל מקומו מעבר לעבר, אם כן מה שאמרו יגוד וישתמש במותר, משמע להו יגוד כל העובי וישתמש במותר האורך. וא"כ יש לאסור להדפים מצד האחר נגד השמות תיבות אחרות אף שלא היו של חול, וכ"ש שאין להדפים דברי חול. וכן סובר גם רעק"א, ובפתחי תשובה [סימן ער"ה סק"ד] הביא כן בשם החת"ס, וא"כ בנייר שהוא דק, שא"א לקולפו ולחלקו לשנים, יש לאסור לכתוב על צד השני כנגד השם דברים אחרים, אף אם נימא דלא נאסר מהקורה אלא מה שצריך לקיום אותיות השם, ובס"ת שאסור הוא משום שהוזמן כולו שלא שייך זה בנייר, שמ"מ הא נייר מצד דקותו, הוצרך כל עביו לקיום אותיות השמות, והוקדש כל העובי, דבמקומו קדש אף שלא נכתב לשמו, ויש לאסור לכתוב בצד השני. ע"כ.

וכתב עוד שם שלגבי ספרים וקובצים הנדפסים, שיש מודעות לסחורה, התם שרי, כיון שהדרך הוא להדפיס בשני הצדדים, לא נתקדש הצד השני, וממילא מותר להדפיס שם דברי חול. משא"כ ברכות וכדו' הדרך להדפיס רק על צד אחד, וממילא מתקדש גם הצד השני, ואסור להדפיס שם דברי חול.

היה כתוב על ידות הכלים ועל כרעי המטה, הרי זה יגוד ויגנוז.

ואמאי צריך באמת לגוד, ישתמש בהם כמות שהם, שהרי אינו מוחק את השם. ועיין בשו"ת פנים מאירות [ח"ב סימן קל"ג] דז"ל, ובדבר שכתב מעלת כבוד תורתו, חבורה של גמ"ח יש להם כוסות של זכוכית ששותים בהם, וחקקו עליהם איזה פסוקים חוקקים שם הוויה ב"ה בד' אותיות כהווייתו בס"ת וצורתו, ואסר להם מעלת כבוד תורתו לשתות בהם, כמשמעות הש"ס שבת [ס"א ע"ב] דאיתא שם, היה שם כתוב על ידות הכלים או על כרעי מטה הרי זה יקוץ ויגנוז, וכן מפורש ביו"ד [סימן רע"ו סעיף י"ג].

ולכאורה איכא למידק דשפיר עביד מעלת כבוד תורתו, וכן מוכח מש"ס ערוך פ"ק דערכין, נכרי שהתנדב קורה ושם כתוב עליה, בודקין אותו אם אמר בדעת ישראל הפרשתי יגוד וישתמש במותר, ואם לאו טעונה גניזה, חיישינן שמא לבו לשמים, ודייקינן טעמא דשם כתוב עליה, הא אין שם כתוב עליה לא בעי גניזה. ומשני ה"ה דאע"ג דאין שם כתוב עליה נמי בעי גניזה, והא קמ"ל דאע"ג דשם כתוב עליה יגוד וישתמש במותר, דשם שלא במקומו לא קדוש, דתנן היה כתוב על ידות הכלים ועל כרעי מטה הרי זה יגוד ויגנוז, ופירש"י טעונה גניזה ואסורה בהנאה, דחיישינן שמא בלבו לשמים לשם הקדש הלכך יגנוז, ובזמן הזה עסקינן דהקדש אסור בתנאה. ופירש"י יגוד ויחתוך מקום השם, ויגנוז החתיכה, וישתמש במותר, ויבננה בביהכנ"ס. שם שלא במקומה,

אינו מקדש, כלומר אינו קדוש אלא מקום השם, ואותו חתיכה תיגנז .עכ"ל. משמע דאפילו אמר בדעת ישראל הפרשתיה, כל זמן שלא יגוד השם, אסור להשתמש בכל הקורה. ועיין שם שהאריך בזה, והביא דבריו בפתחי תשובה [יו"ד סימן רע"ו ס"ק כ"ה]. וכתב בשבט לוי, ועיין פתחי תשובה בשם תשובת פנים מאירות דנוטה יותר דדוקא על ידות הכלים אסור לא בגוף הכלי, ומה"ט מתיר עכ"פ לכרוך על מקום הכתיבה גימוניות זהב או משי ולהשתמש. ופשטות הגמרא בערכין ורש"י שם משמע, דמטעם איסור הנאה של הכלי ע"י השם נגעו בה, וזה סתימת המחבר והפוסקים. ע"כ.

אמר רב נחמן אמר רבה בר אבהו האומר סלע זו לצדקה מותר לשנותה וכו'.

ופירש רש"י [ד"ה לשנותה], מותר לשנותה לצרכיו, ולאחר זמן ישלם, וכן מותר להלוותה לאחר שישתמש בה לצרכיו ולאחר זמן לשלם. וכפירוש רש"י כתבו גם הטור והש"ע [יו"ד סימן רנ"ט]. אבל הרמב"ם [פ"ח ה"ד] כתב, אחד האומר סלע זו צדקה או האומר הרי עלי סלע לצדקה והפרישו, אם רצה לשנותו באחר מותר וכו'. עכ"ל. וכתב ערוך השלחן דלדינא נראה דלא פליגי וגם הרמב"ם מודה דרשאי ללוותו וליפרע אח"כ וגם רש"י מודה דרשאי לשנותו באחר, דהכל חד טעמא הוא דקודם שבא ליד גבאי לא חלה קדושת הצדקה דווקא על סלע זה אלא שחייב ליתן סלע לצדקה:

במה דברים אמורים קודם שבא ליד גבאי, אבל אחר שבא הסלע ליד גבאי אסור לשנותה לא הנותן ולא הגבאי, וכ"ש אחר, ולא מטעם קדושה דצדקה אינה הקדש, אלא מטעם דכבר זכו בו הענים דיד הגבאי כידם, ופשיטא דמעות של אחרים אין לאחר רשות להשתמש בהם בלא רשות הבעלים, ומעתה מי יתן לו רשות, ואפילו הגבאי שידו כידם מי יאמר שנותנים לו רשות על זה להלוותו ולהחליפו, ולכן אם ברור הדבר שיש הנאה להעניים בעיכוב המעות ביד הגבאי כדי שעל פי זה יהיה ביכולתו לעשות עוד צדקה מותר הגבאי ללוותם או להלוותם ולפרוע אח"כ, דאנן סהדי דניחא להו בכך וידו כידם, וכמו שאמרו לקמן **והא רבי ינאי יזיף ופרע שאני רבי ינאי דניחא להו לעניים דכמה דמשהי מעשי ומייתי להו.** ולכן גם לדבר מצוה יכול לשנותה הגבאי לבדו, כן פסקו הרא"ש והטור והתוספות.

וכתבו התוספות בסוגיין [ד"ה משבאת] דזה שאמרו דמשבא ליד גבאי אסור לשנותה זהו הגבאי, אבל בני העיר רשאין לשנותה, כדאמרינן שרשאין לעשות מקופה תמחוי ומתמחוי קופה, ואפילו לצרכי רשות וי"א דווקא לדבר מצוה, והטור והש"ע לא הביאו דבר זה, ומשמע דלא סבירא להו, וצ"ע.

דף ו' ע"ב

ישראל שהתנדב מנורה או נר לבית הכנסת אסור לשנותה וכו' עובד כוכבים שהתנדב מנורה או נר לבית הכנסת עד שלא נשתקע שם בעליה אסור לשנותה משנשתקע שם בעליה מותר לשנותה.

כתב הרמב"ם [פ"ח ה"ו], מי שהתנדב מנורה או נר לבית הכנסת אסור לשנותה, ואם לדבר מצוה מותר לשנותה אף על פי שלא נשתקע שם בעליה מעליה אלא אומרים זו המנורה או נר של פלוני. ואם נשתקע שם הבעלים מעליה מותר לשנותה אפילו לדבר הרשות. במה דברים אמורים בשהיה המתנדב ישראל, אבל אם היה עכו"ם אסור לשנותה אפילו לדבר מצוה עד שישתקע שם בעליה מעליה, שמא יאמר העכו"ם הקדשתי דבר לבית הכנסת של יהודים ומכרוהו לעצמן. ע"כ. דהיינו דיש חילול ד' בדבר, אבל ישראל לא צייתינן ליה אף כשצועק דליכא חילול ד' בזה [ש"ך סקי"ב], ואדרבא הוא כשצועק מחלל ד' דעל הישראל לדעת כי אין אנו לוקחין לעצמינו ואם נראה לנו לשנות לדבר מצוה אחרת כן הוא דין התורה [ערוך השלחן].

וכדברי הרמב"ם כן כתבו הטור והש"ע [סעיף ג'], אמנם אינו מבואר בסוגיין מה שכתבו דבנשתקע מותר לשנות אף לדבר הרשות, והתוספות [ד"ה אילימא] כתבו מפורש להיפך, דלדבר הרשות גם בנשתקע אסור. וכתב ערוך השלחן לבאר, דנראה דפשיטא להו בזה כהרמב"ם, דכיון דמן הדין בני העיר רשאין לשנות אף לדבר הרשות, א"כ בנשתקע למה יהא אסור. ואפשר דהתוספות ס"ל גם בבני העיר דלדבר הרשות אסור, אמנם אנן לא קיי"ל כן ולכן לא הביאו בכאן דיעה זו [גם הש"ך סקי"ג הכריע כן לדינא], ודווקא בני העיר, אבל הגבאי בעצמו אינו יכול לשנות [ש"ך סק"ט], וכשמשנין לדבר מצוה יכולים לשנות אפילו למצוה קטנה ממצוה זו, כיון שעכ"פ הוא לדבר מצוה והמצוה הראשונה ג"כ אינה בטילה, דאם לבטל הראשונה וודאי אין היתר רק למצוה גדולה הימנה [ש"ך סקי"א].

עובד כוכבים שהתנדב מנורה או נדבה אחרת לבית הכנסת מקבלים ממנו, ולא דמי לצדקה כמבואר לעיל, אמנם צריך שיאמר בדעת ישראל הפרשתיה, כלומר שישתמשו בה בבית הכנסת כמו שהישראל מנדב, אבל אם לא אמר כן טעון גניזה דחיישינן שמא כוונתו לע"ז, או אפילו אם כוונתו לשמים שמא כוונתו לקרבן. וכתב ערוך השלחן דנראה דעכשיו לא שייך זה דכוונתם לשמים ולא לשם קרבן אלא לנדבה לבית הכנסת וכן המנהג.

הגוסס והיוצא ליהרג לא נידר ולא נערך.

וכתב הרמב"ם בפירוש המשניות, היוצא ליהרג, רוצה לומר מיתת בית דין שהוא ענין שאיננו תלוי ברצוננו, אלא

שהתורה ממיתה אותו, אבל אם היה יוצא ליהרג במצות המלך מעריך ונערך לדברי הכל, שלפעמים המלך חוזר מדבורו. עכ"ל.

וזה לשון הרמב"ם בהלכות מלכים [פ"ג ה"ח], כל המורד במלך ישראל יש למלך **רשות** להרגו, אפילו גזר על אחד משאר העם שילך למקום פלוני ולא הלך, או שלא יצא מביתו ויצא, חייב מיתה, **ואם רצה** להרגו יהרג, שנאמר כל איש אשר ימרה את פיך, וכן כל המבזה את המלך או המחרפו יש למלך **רשות** להרגו, כשמעי בן גרא, ע"ש. והוא מה שכתב בפירוש המשניות שהבאנו שהרשות ביד המלך לחזור בו ואין זה כמיתת בית דין שהדבר מוחלט.

היוצא ליהרג הוא שחבל באחרים חייב אחרים שחבלו בו פטורין רבי שמעון בן אלעזר אומר אף הוא אם חבל באחרים פטור שלא ניתן לחזרת עמידת בית דין.

והטעם שאחרים שחבלו בו פטורים, כתב רש"י מפני שאין לו דמים ועומד ליחבל, וכתב רבינו הגרי"ז שמשמע מרש"י שטעם פטורו הוא ש אין לו שיווי, ולא שייך ליתן לו דמי חבלתו שהרי דמי החבלה הם לפי שווי הנחבל. אמנם הקשה הגרי"ז דהרי פטור מכל ארבעת הדברים, והרי שיווי שייך רק בנזק ולא בריפוי ושבת. אמנם על זה יש ליישב שלא שייך שבת וריפוי במי שיוצא ליהרג, ורק בנזק היה שייך לדון ליתן ליורשיו.

והגרי"ז הביא ראיות שיסוד פטור החובל ביוצא ליהרג הוא משום שנחשב גברא קטילא, ונפקא מינה בסרא זו באופנים שיש לאדם דין גברא קטילא ויש לו שויות, כגון רודף שמתחייב בנפשו ולכן נחשב גברא קטילא, ומצד השויות לא שייך לומר שאין לו שויות, שבכל עת יכול להפסיק את רדיפתו, וכן ברוצח שיצא חוץ לתחום עיר מקלטו שדינו מבואר בתוספתא שמי שחבל בו פטור, כיון שיש רשות לגואל הדם להרגו, ושם בודאי יש לו שויות שהרי אין גואל הדם חייב להורגו, ומאן יימר שיבוא גואל הדם אז וכו' וכו', אלא ודאי הוא מחמת שנחשב גברא קטילא.

דף ז' ע"א

היוצא ליהרג מזין עליו מדם חטאתו כו' מפני שאין מענין את דינו.

ומבואר בגמרא שמדובר שהיה זבחו זבוח, ואם לא כן אין מענים את דינו ולא ממתינים לשחיטת הזבח, ועניין עינוי הדין כתב רבינו גרשום שהוא משום צער בעלי חיים, והקשו האחרונים דיאמר היוצא ליהרג שהוא מוחל על צערו ויוכלו להקריב עליו את קרבנו, ותירצו שיש בכל יוצא ליהרג גם דין של ובערת הרע מקרבך, ושם אי אפשר להשתהות, ומה עוד שיוכל כל יוצא ליהרג לאכול חלב וכו' כדי להשהות את דינו. וצריך לומר שהשיעור של זריקת הדם וכו' הוא שיעור מועט שאין לומר שיש בו משום שהות בענין זה של ובערת הרע, וצ"ע.

דף ז' ע"א

האשה שיצאה ליהרג אין ממתינין לה עד שתלד האשה שישבה על המשבר ממתינין לה עד שתלד.

ומהו ישבה על המשבר שממתינים לה, לרש"י ישבה על המשבר קודם גמר דין שאז אין גומרים את דינה עד שתלד, ולתוספות היינו שישבה על המשבר לאחר שנגמר דינה, וכן משמע מהלשון שיצאה ליהרג, שאז ממתינים לה עד שתלד.

והענין הוא כמבואר בגמרא שאף שהורגים החייבת מיתה עם עוברה, היינו דמשום ששניהם חד גופא, אבל יושבת על המשבר שכבר התחיל לצאת הרי הוא גופא אחרינא.

ובשיטת רש"י שהוא דוקא קודם גמר דין, משמע שאם ישבה על המשבר לאחר גמר דין, אף שהוא גופא אחרינא עכשיו, מכל מקום הורגים אותו מחמת שנגמר גם דינו יחד עם אמו, ואפילו אם יולד יהרגוהו, וכן כתב הר"ן בחולין שלדעת האומר שעובר ירך אמו הרי שיהרגוהו לאחר גמר דין. אמנם כבר תמהו בזה האחרונים דאף שנגמר דינו וכו', מכל מקום כשנולד הרי פנים חדשות באו לכאן, ומה שייך לומר שנגמר דינו, וצ"ע.

והנה מסוגיין כתב המהרי"ט בתשובה [ח"א סימן צ"ז] שיש לכאורה הוכחה שאין איסור להרוג עובר, וביותר דאמרינן לקמן **אמר רב יהודה אמר שמואל האשה היוצאה ליהרג מכין אותה כנגד בית הריון כדי שימות הוולד תחילה כדי שלא תבא לידי ניוול**, ובשיטה מקובצת הביא את דעת הרא"ש שכתב במפורש שמותר להרוג עובר, וכן כתבו באחרונים שכן דעת תוספות בנדה ועוד ראשונים. והמהרי"ט עצמו הביא מתוספות בסנהדרין דסבירא להו שאסור להרוג עובר, אלא שכתב לבאר שדעת התוספות שהוא אסור משום איסור חבלה ולא משום איסור רציחה.

ובשו"ת חוות יאיר [סימן ל"א] נשאל באשת איש שהרתה לזנונים אם מותרת להפיל את העובר אשר בתוכה. והביא מש"כ התוספות בחולין [ל"ג ע"א ד"ה אחד] דבן נח נהרג על העוברין, ולישראל גם כן אסור. וכתב החו"י דכן מדוייק מסוגין דקאמר פשיטא, גופה היא, ול"ל מקשה בלא זה פשיטא, דלמה נעשה עינוי הדין על חנם אם מותר להרוג את העובר, אלא מוכח מזה דבסתם אסור להרוג את העובר, והכא מקשה רק מטעם דגופה היא, והרי האם היא חייבת מיתת ב"ד. ובטעם הדבר כתב החוות יאיר דהוא משום איסור מוציא ז"ל, שכיון שראוי מטיפה זו להיות נוצר זרע קודש אסור להשחיתה.

ועיין בשו"ת אגרות משה [חו"מ חלק ב' סימן ס"ט] שהאריך

באיסור הזה דהריגת עוברין, ומצדד עפ"י החו"י דאף קודם מ' יום דמיא בעלמא הוא, מ"מ מכיון שמחללין עליו את השבת, בודאי אסור להרגו, דזהו תרתי דסתרי לומר שמחללין את השבת בעבורו ומותר להרגו. ומסתפק האגרות משה אם יש בזה יהרג ואל יעבור כמו כל אביזרייהו דשפיכת דמים ושאר ג' עבירות החמורות, או דלמא דכל הטעם דיהרג ואל יעבור הוא משום דמאי חזית דדמי דידך סמוק טפי דלמא כו', והכא בעובר יכול לומר באמת דדמא דידי סומק טפי, שהרי אין חייבין מיתה על הריגת עובר, ואינו אלא איסור בעלמא.

וכתב עוד דמש"כ בשו"ת מהרי"ט שהבאנו לעיל דמותר להרוג עוברים, הוא זיוף גמור, ואיזה תלמיד טועה כתבו, עיי"ש. אמנם בשם הגרי"ש אלישיב הביאו דהמהרי"ט איירי באופן שרוצים להרוג את העובר לצורך רפואת האם, באופן שאין זה סכנת נפשות, ואפ"ה התיר המהרי"ט, וכתב לחדש שכיון שכל חיותו של העובר הוא משל האם, אין היא חייבת לספק לו חיות כשהוא גורם לה שע"י זה תחלה, וזה גם כוונת הרמב"ם שהעובר במקשה לילד דינו כרודף, היינו כרודף ולא רודף ממש, אלא כיון שחיותו של העובר מחמת האדם, מותר להרוג אותו באופן שהוא מסכן את האם. אולם בשם החזון איש מביא שאסור להרוג את העובר כשיש חשש סכנת אבר של האם.

יהיה אשר יהיה, הזוהר הקדוש בפרשת שמות החמיר מאוד בענין זה וז"ל [דף י' ע"ב], מאן דקטיל בנוי ההוא עוברא דמתעברא אתתיה, וגרים לקטלא ליה במעהא, דסתיר בניינא דקב"ה ואומנותא דיליה, אית מאן דקטיל בר נש, והאי קטיל בנוי, תלתא בישין עביד דכל עלמא לא יכיל למסבל, ועל דא עלמא מתמוגגא זעיר זעיר ולא ידיע, וקב"ה אסתלק מעלמא, וחרבא וכפנא ומותנא אתיין על עלמא, ואלין אינון, קטיל בנוי, סתיר בניינא דמלכא, דחיא שכינתא דאזלא ומשטטא בעלמא ולא אשכחת נייחא, ועל אלין רוחא דקודשא בכיה, ועלמא אתדן בכל הני דינין, ווי להההוא בר נש ווי ליה, טב ליה דלא יתברי בעלמא. זכאין אינון ישראל, דאף על גב דהוו בגלותא דמצרים אסתמרו מכל הני תלתא, מנדה ומבת אל נכר ומקטול זרעא, ואשתדלו בפרהסיא בפריה ורביה, דאף על גב דגזרה אתגזרת כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו, לא אשתכח ביניהון מאן דקטיל עוברא במעהא דאתתא כל שכן לבתר, ובזכותא דא נפקו ישראל מן גלותא. ע"כ. ואין בדברים האלו סתירה למש"כ, דאף שאינו עבירת רציחה, מכל מקום הפגם הוא גדול כנ"ל, וכעין ענין הוצאת זרע לטלה שאינו מפורש עליו בתורה לאו, ומכל מקום תסמרנה שערות הראש מגודל הפגם כמפורש בזוהר, וצא וראה מה עלתה לדור המבול, ודי בזה.

א"ר נחמן אמר שמואל האשה שישבה על המשבר ומתה בשבת מביאין סכין ומקרעים את כריסה ומוציאין את הוולד.

ואף שאמרנו לעיל שהעובר מת ראשון, כתב רש"י שאינו תמיד, דלפעמים היא מתה ראשונה. ובשיטה מקובצת כתב לחלק בין קודם שישבה על המשבר לאחר שישבה על המשבר, דהואיל וישבה על המשבר ונעקר הולד ממקומו וממילא אינו נזון מאמו ואין טיפה של מלאך המות מזיקה לו.

וכתב בשו"ע [אורח חיים סימן ש"ל ס"ה], היושבת על המשבר ומתה, מביאין סכין בשבת אפילו דרך רשות הרבים, וקורעים בטנה ומוציאין הולד שמא ימצא חי: הגה. ומה שאין נוהגין עכשיו כן אפילו בחול, משום דאין בקיאין במיתת האם בקרוב כל כך שאפשר לולד לחיות (איסור והיתר):

ובביאור הדבר כתב הרמ"א בעצמו בתשובה [סימן מ'] שרש"י פליג אתוספות וסבירא ליה דלא רק לאחר שישבה על המשבר אינו מת לפעמים, אלא אפילו קודם אינו תמיד מת, ואף שהוא מיעוט, מכל מקום בפיקוח נפש לא הולכים אחר הרוב ומחללים שבת אפילו באופן זה.

אמנם בעצם הדין תמה הרמב"ן [נדה מ"ד ע"ב] איך הותר לחלל שבת בכהאי גוונא, הלא העובר אינו נפש, ולכולי עלמא ההורג את העובר פטור, וצידד הרמב"ן לומר שמדובר דוקא ביושבת על המשבר שנעקר כבר הולד, שאז הוא נקרא נפש, וכן כתב הרא"ש שהזכרנו לעיל, אבל קודם לכן בודאי אין מחללים את השבת. אבל הרמב"ן דחה סברא זו וכתב דהוא אפילו קודם לזה, והסברא שמחללים עליו את השבת היא כדי שישמור שבתות הרבה. והשיטה מקובצת בסוגיין כתב שהוא רק כשהוציא את ראשו, דאז נחשב כילוד, אבל ביושבת על המשבר אפילו נעקר, אין מחללים עליו את השבת דאכתי כעובר הוא.

והרמ"א כתב שבזמן הזה שאין אנו בקיאים אין מחתכים כנ"ל, וכתב השבות יעקב דלפי זה אם חתכו ראש האשה בסייף שאף בודאי מתה, יקרעו את כריסה אפילו בשבת דהרי ודאי כבר מתה.

פשיטא מאי עביד מחתך בבשר הוא וכו'.

וברש"י, ואין חיוב אלא בחובל בחי דמוציא דם. ע"כ. ורש"י לשיטתו שאיסור חבלה היא משום איסור נטילת נשמה, אמנם לרמב"ם האיסור הוא משום מפרק, ואם כן צ"ע מדוע לא יהיה כאן איסור, ועיין באחרונים מה שכתבו ליישב את שיטת הרמב"ם.

דף ז' ע"ב

אמר רב באומרת תנו שערי לבתי. אילו אמרה תנו ידי לבתי מי יהבינן לה אמר רב בפאה נכרית.

[יורה דעה סימן שמ"ט] כתבו הטור והש"ע, נויי המת המחוברים בגופו כגון פיאה נכרית וכיוצא בזה אסורים כמו המת עצמו. בד"א בסתם, אבל אם צוה שיתנו נויי גופו המחוברים בו לבנו או לצורך דבר אחר.

וז"ל הרמב"ם [סוף הל' אבל], המת אסור בהנאה כולו חוץ משערו שהוא מותר בהנאה מפני שאינו גופו וכו'. וכן בהלכות סנהדרין [פרק י"ב הלכה ד'] כתב, וכל אשה שתהרג מותר ליהנות בשערה. ע"כ. והקשו עליו דלהדיא מבואר בסוגיין דשיער המת אסור בהנאה ואפילו פיאה נכרית המחובר לגופה אסורה בהנאה [כפ"מ]. וכתב ערוך השלחן דבאמת לא קשה כלל, דאמת הוא דרב ס"ל שם כן אבל אח"כ פליג רב נחמן בר יצחק ואמר זו מיתתה אוסרתה וזו גמר דינה אוסרתה, ופירש רש"י לעולם שערה ממש, ודקשיא לך איסורי הנאה נינהו לא קשיא, דשיער המת לא מיתסר בהנאה דלא דמי לשיער בהמה שנהרגה, דאשה מיתתה אוסרתה ושיער לאו בר מיתה הוא שאין עשוי להשתנות, אבל בהמה גמר דינה אוסרתה וכו' עכ"ל. ופסק הרמב"ם כרב נחמן בר יצחק דהוא בתרא, והטור והש"ע פסקו דאסור בהנאה כרב.

וכתב הרמ"א דדווקא כשהם קשורים בשערות גופו, אבל אינן קשורים מותר, ולכן מותר ליטול טבעות שבידם של מתים וכיוצא בזה. עכ"ל. ודקדק כן מרש"י שכתב דהפיאה נכרית קשורה בשערותיה. וכתב ערוך השלחן דנראה דאין כוונתו רק קשורה, דה"ה הקלועים בשערותיה, ולא בא רק להוציא מלשון מחובר דמשמע חיבור בעלמא כטבעות שעל הידים, לזה כתב שיהיו מקושרים, אבל ה"ה אפילו מקולעים.

והנה פשוט שמלבוש המת אינו נאסר, וצריך ליתן טעם לחילוק בין פאה נכרית למלבוש, מדוע זה נחשב כגופו וזה לא, ומלשון הרמ"א משמע שהענין הוא שאלו נחשבים נויי המת, ולכן נחשבים כגופה כל שהם מחוברים אליו.

פרק שני

אין נערכין פחות מסלע, ולא יתר על חמשים סלע. כיצד נתן סלע והעשיר אינו נותן כלום, פחות מסלע והעשיר נותן חמשים סלע.

ולתוספות לא רק אם נתן פחות מסלע חייב ליתן אחר כך ערך עשיר, אלא אפילו היה לו יותר מסלע, כגון חמישה סלעים, ונתן ארבעה, והעשיר, נותן ערך עשיר הואיל ולא יצא בנתינתו זו, דהיה צריך ליתן כל מה שבידו.

וז"ל הרמב"ם [הלכות ערכין וחרמין פרק ג' הלכה ד'], הרי שלא נמצא בידו אפילו סלע אין לוקחין ממנו פחות מסלע, אלא ישאר הכל עליו חוב, ואם מצאה ידו והעשיר יתן ערך שלם הקצוב בתורה. ע"כ. וכתב רבינו הגרי"ז שאין זה מחמת שאין בערכין פחות מסלע, כמו שהבינו חלק מן האחרונים, אלא כתב לייסד שעיקר דין הישג יד הוא שנותן כל מה שיש לו בשעת נתינה ובזה נפטר, אבל כשיש רק פחות מסלע שבזה אינו נפטר לא לוקחים ממנו כלל, ולפי זה בכל אופן אפילו ביותר מסלע, אם אינו כל מה שיש לו אין נוטלים ממנו הואיל ואינו נפטר בזה.

א"ר אדא בר אהבה, היו בידיו חמש סלעים ואמר וכו' וחזר ואמר וכו' היו בידו חמש סלעים ואמר שני ערכי עלי בבת אחת מהו וכו'.

מבואר מהתוספות דהזמן הקובע לחיוב הערכין הוא שעת ההערכה, ואם היה אז עשיר ואחר כך העני נותן ערך עשיר, והלחם משנה ביאר בדעת הרמב"ם דסבירא ליה להיפך, דהכל תלוי בשעת הנדר, ואם היה עשיר אז נותן ערך עשיר אף שהעני קודם ההערכה. ועוד מבואר מדבריהם שלתוספות חייב ליתן כל מה שהיה לו בשעת ההערכה אף שלא היה ערך עשיר גמור, ואף אם העני אחר כך זה מה שצריך לתת, ולרמב"ם הולכים אחר כמה שיש לו בשעת הנתינה.

וביאר רבינו הגרי"ז את שורש מחלוקתם, דהרמב"ם סבירא ליה שיש שתי פרשיות בערכין, חיוב עשיר במה שקצוב בפרשה, וחיוב עני בכאשר תשיג ידו, ונדר של עשיר מחייב ערך עשיר ונדר של עני מחייב ערך של הישג יד בשעת נתינה, מיהו כל זה בעשיר גמור שיש לו כערך הקצוב בפרשה, אבל אם אין לא מלא ערך העשיר הרי הוא כעני שחיובו הוא כאשר תשיג ידו, ולכן אם העני בשעת נתינה יתן פחות ממה שנתחייב בשעת הנדר.

וזו שיטת הרמב"ם, אבל לתוספות אין שני חיובים, אלא החיוב הוא אחד, כאשר תשיג ידו, וזה נקבע בשעת ההערכה, וממילא אם אחר כך העני יותר יתן כשעת ההערכה. וכתב עוד הגרי"ז דבעשיר גמור הכל מודים שהחיוב הוא בשעת הנדר, דבכהאי גוונא אין דין הערכה כלל, וחל אז חיוב גמור אף לתוספות, ולכן אף העני אחר כך נותן ערך עשיר, מה שאין כן באינו עשיר גמור דבעי הערכה, אזלינן בהתר ההערכה לתוספות, ודפח"ח.

בעי ר"א בר אהבה, היו בידו חמש סלעים ואמר שני ערכי עלי בבת אחת מהו וכו' תיקו.

והרמב"ם [פ"ג דערכין הלכה י"ב] כתב, האומר שני ערכי עלי ולא היה בידו אלא פחות מכדי שני ערכין, הרי הדבר ספק אם נתפס לשניהן ונותן חצי מה שיש לו לערך אחד וחצי לערך השני ויפטר, או יתן ערך אחד מהן שלם או כל הנמצא בידו באחד מהן וישאר הערך האחר עליו חוב עד שיתן אותו בעניות או בעשירות כפי השג ידו. ע"ש. והרדב"ז כתב, דאם יתפוס הגזבר עבור אחד, ישאר עליו הערך השני לחוב, ואם לא תפס, נותן החצי לערך זה והחצי לערך זה, כדין כל ספק ממון דהמע"ה, והיינו משום דהוה ספיקא דדינא דמהני תפיסה. והקשה האור

שמח דהרי ודאי נתחייב, וספק אם יצא, והו"ל איני יודע אם פרעתיך דחייב לשלם. ע"כ.

ובמאי עסקינן, כתב קצות החושן [סימן ק"ד ס"ק א'] דמדובר שנתן שתים ומחצה לזה ושתים ומחצה לזה, והספק בכהאי גוונא שאמר בבת אחת הוי שהשיגה ידו שתים ומחצה לזה ושתים ומחצה לזה, וממילא נפטר משניהם, או שנחשב שיש לו חמש ואם כן לא נתן מה שהשיגה ידו וממילא לא נפטר מחיובו.

ולתוספות מדובר שהעריכם בבת אחת, והספק הוא אי חייל שעבוד ה' סלעים לכל ערך, או דחייל לכל חד שעבוד על חצי ממה שבידו. ע"כ.

דף ח' ע"א

אין פתח בטועה פחות משבעה, ולא יתר על י"ז.

כל עניינים אלו הם דברים התלויים בחשבון, וכן הם גם ענייני קינים שאים בהם איזו שהיא הלכה מיוחדת השייכת לקינים, אלא הוא רק ענין של חשבונות. מיהו בזה יש מחלוקת מפורסמת בין רש"י והרמב"ם בענין הגדרת ימי זיבה וימי נידה, שלשיטת רש"י המחזור הוא לעולם שבעת ימי נידה ואחריו אחד עשר ימי זיבה, שבאחר עשר יום אלו יכולה אשה להיות זבה, ואחר שתהיה זבה לא תהיה נידה עד שתספור שבעה נקיים ותתטהר, ואז אם תראה תהיה נידה.

אולם דעת הרמב"ם שמיום שראתה נערה בפעם הראשונה, הרי כל ימיה היא במחזורים של שמונה עשר יום, וגם אם תהיה זבה גדולה ויתכן שהימים הנקיים יהיו בימי הנידה. וז"ל הרמב"ם [הלכות איסורי ביאה פרק ו'] [הלכה ב'], כיצד כשתראה האשה דם תחלה או כשתראה בשעת וסתה והוא העת שקבעה לנדתה הרי זו נדה כל שבעת הימים, בין ראתה כל שבעה בין שלא ראתה אלא טיפה ראשונה בלבד, ראתה דם ביום השמיני הרי זה דם זיבה מפני שהוא בלא עת נדתה.

[הלכה ג'] וכן כל דם שתראה בתוך הימים שבין וסת נדה לוסת נדה הרי הוא דם זיבה, והלכה למשה מסיני שאין בין זמן נדה לזמן נדה אלא אחד עשר יום בלבד.

[הלכה ד'] כל שבעת הימים שנקבעה לה וסת בתחלתן הן הנקראין ימי נדתה, בין ראתה בהן דם בין לא ראתה בהן דם, ומפני מה נקראין ימי נדה מפני שהן ראויין לנדה וכל דם שתראה בהם דם נדה יחשב.

[הלכה ה'] וכל אחד עשר יום שאחר השבעה הן הנקראין ימי זיבתה, בין ראתה בהן דם בין לא ראתה, ולמה נקראין ימי זיבה מפני שהן ראויין לזיבה, וכל דם שתראה בהן דם זיבה יחשב, והזהר בשני שמות אלו שהן ימי נדתה וימי זיבתה.

[הלכה ו'] כל ימי האשה מיום שיקבע לה וסת עד שתמות או עד שיעקר הוסת ליום אחר תספור לעולם שבעה מתחלת יום הוסת ואחריהן אחד עשר [ואחריהן] שבעה ואחריהן אחד עשר, ותזהר במנין כדי שתדע בעת שתראה דם אם בימי נדה ראתה או בימי זיבה, שכל ימיה של אשה כך הן שבעה ימי נדה וי"א ימי זיבה, אלא אם כן הפסיקה הלידה כמו שיתבאר.

וז"ל [הלכות איסורי ביאה פרק ז' הלכה י"א], ימי לידתה וימי נדתה אם לא ראתה בהן דם הרי אלו עולין לה לספירת שבעת ימים נקיים, ואם ראתה בהן דם **אין עולין לה ימי הראייה ולא סותרין כל הימים, אלא משלמת על הימים שספרה כשיפסוק הדם**, שאין סותר הכל אלא ראיית של זוב אבל אלו סותרין יומן בלבד. ע"כ.

ובשו"ת חתם סופר הקשה על דעת הרמב"ם שימי נדה וימי זיבה לעולם הם כסדרן, ז' ימי נדה, ואח"כ י"א ימי זיבה, בין רואה בין אינה רואה, אם כן אין שייך פתח בטועה, ניזיל בתר רוב ימים שהם ימי זיבה. ותירץ דלכאורה יש להקשות נימא איפכא דניזל בתר רוב דמים, שהרי בימי נדה היא עלולה לראות, משא"כ בימי זיבה היא בחזקת מסולקת דמים, שהרי משום הכי בימי זיבה דיה שעתה. וצ"ל דקושיא חדא מתורצת בחברתה, וכיון שיש רוב ימים לומר שהם ימי זיבה, ומצד שני איכא רוב דמים שהם ימי נדות, הוי רוב נגד רוב, ומשום הכי שפיר הוי ספיקא.

דף ח' ע"ב

צדקתך כהררי וגו' אלו נגעי אדם, משפטיך תהום רבה אלו נגעי בתים.

פירש רש"י שנגעי אדם יש מהן שנבררים בשבוע אחד, וזהו צדקתך, משא"כ נגעי בתים נבררים רק בשלושה שבועות. ותמה הגר"ח שמואלביץ [שיחות מוסר מאמר ס"כ] דאדרבה הרי לנגעי בתים שמסגירין שלש שבועות יש לו יותר זמן להתבונן ולשוב בתשובה, ואילו נגעי בני אדם שיש מהן שנחלט בשבוע אחת, א"כ ממהרין להפרע ממנו וגרע טפי, ואם כן היה מסתבר לומר שהצדקה הוא אצל נגעי בתים, שיש לו יותר זמן, ולא אצל נגעי אדם שאין לו רק שבוע אחת. וכתב דרואים מזה, שנוח היה לו לאדם לסתור ולנתץ ביתו, רק שלא ישהה בתהיות וספיקות שיהיה לו עינוי הדין, כאשר איננו יודע אם יהיה מוסגר או מוחלט, לכן נגעי בני אדם שמחליטין בשבוע אחד, הוא הצדקתך, ולא הנגעי בתים.

רבי אלעזר אמר כובש, רבי יוסי ברבי חנינא אמר נושא.

לפירוש רש"י כובש ר"ל תופש מן העונות וכובשן במצולות ים, כמ"ש [מיכה ז' י"ט] יכבוש עונותינו ותשליך במצולות ים, ונושא ר"ל נותן ידו למטה וכובשן למעלה

כדי שיכריעו הזכיות, כמ"ש נושא עון, הנה צריך להבין מאי בינייהו, ועוד באיזה טעם משליך מן העונות במצולות ים, ואם יש טעם לזה ישליך הכל ולמה ישליך רק חלק מהם, וכן למאן דאמר נושא מה טעם יש בזה האופן.

וכתב הבן יהוידע דנ"ל על פי מ"ש המפרשים ששני יצר הרע יש בעולם, האחד נמשך ובא מכח התולדה ע"י חטא אדם הראשון נדבק זוהמת הנחש בנולדים כולם ומתהווה מזוהמת הנחש יצר הרע, והשני הוא היצר הרע הבא מצד הקליפה שיש למעלה כנגד עולם הנשמות, וזה נקרא בלשון חז"ל בשם מלאך רע, שעליו אמר הקב"ה בראתי יצר הרע בראתי תורה תבלין, וכתבו שיש מיני עונות באים מן יצר הרע של התולדה ויש מיני עוונות נעשים ע"י יצר הרע שהוא מלאך רע, ובזה פירש הגאון רבי יהונתן מאמר חשבון שעשה יצחק אבינו ע"ה לעתיד בשנות האדם, שעשה סברא לומר פלגא עלי מצד עונות הנעשים מיצר הרע של התולדה, ופלגא עלך מצד עונות הנעשים מיצר הרע שהוא מלאך רע, ע"ש. ובזה פרשתי הטעם שלוקחין ביום הכפורים שני שעירים אחד לה' ואחד לעזאזל, ולכן הכבליים מתלשים בשערו ואומרין לו טול וצא טול וצא [יומא ס"ו.] שכופלים הדברים, ר"ל טול וצא עונות שבאים מיצר הרע של התולדה, וטול וצא עונות שבאים מיצר הרע שבא מן הקליפה שנקרא מלאך רע:

ובזה מובן טעם המאמר כאן, לרב אלעזר דאמר כובש שלוקח מן העונות ומשליך במצולות ים, והיינו שלוקח עונות הבאים מיצר הרע של התולדה שנעשה מן חומר הארץ, ולזה משליך במצולות ים מקום החומר העכור ואינו לוקח כל העונות שהם הנעשים מיצר הרע דקליפה, כי על אלו אין להם תירוץ וצריכין הם לתקן זה, כי על כך נעשה יצר הרע זה בעולם שיהיה האדם נלחם עמו ומקבל שכר. ורבי יוסי ברבי חנינא אומר נושא, שמגביה הכף למעלה, סבירא ליה הסברה להיפך כי מקיל מן העונות שנעשו מיצר הרע הנעשה מצד הקליפה מלמעלה, דעל זה יש להם לטעון למה בראת אותו, אבל עונות הנעשים מצד יצר הרע שנעשה מן התולדה מכח זוהמת הנחש אין להם טענה לפטור עצמן, כי יאמר להם למה חטאתם בעין הדעת והבאתם זה לעולם. ולפי דברים אלו תבא דרשה של כל אחד היטב בפסוק צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה, דוק ותשכח.

אין פוחתין מארבעה חדשים המעוברים בשנה, ולא נראה יתר על שמונה.

וז"ל הרמב"ם [הלכות קידוש החודש פרק ח'] [הלכה א'] חדשה של לבנה תשעה ועשרים יום ומחצה ותשצ"ג חלקים כמו שביארנו, ואי אפשר לומר שראש החדש יהיה במקצת היום עד שיהיה מקצת היום מחדש שעבר ומקצתו מהבא, שנאמר עד חדש ימים מפי השמועה למדו שימים אתה מחשב לחדש ואי אתה מחשב שעות.

[הלכה ב'] לפיכך עושין חדשי הלבנה מהן חדש חסר ומהם חדש מלא, חדש חסר תשעה ועשרים יום בלבד ואף על פי שחדשה של לבנה יתר על זה בשעות, וחדש מלא משלשים יום ואף על פי שחדשה של לבנה פחות מזה בשעות, כדי שלא לחשב שעות בחדש אלא ימים שלמים.

[הלכה ג'] אילו היה חדשה של לבנה תשעה ועשרים יום ומחצה בלבד היו כל השנים חדש מלא וחדש חסר, והיו ימי שנת הלבנה שלש מאות ארבעה וחמשים, ששה חדשים חסרים וששה חדשים מלאים, אבל מפני החלקים שיש בכל חדש וחדש יתר על חצי היום יתקבץ מהן שעות וימים, עד שיהיו מקצת השנים חדשים חסרים יתר על המלאים ובמקצת השנים חדשים מלאים יתר על החסרים.

דף י' ע"א

אין פוחתין כו' ולא היה מחלק אלא באבוב יחידי.

ודעת רש"י [ד"ה ולא] שההלל המדובר היה מושר על ידי הלויים על הקרבן בימים אלו, ובשעת הקרבה היה שיר זה, והיו הלויים משוררים בפה את ההלל באותן י"ב ימים והחלילים מחללים, ובשאר ימים היו נבלים כו' והשיר היה אותו שיר המפורש בראש השנה, דהיינו שיר של יום. וכתב בחידושי מרן ריי"ז הלוי על הרמב"ם [הל' ק"פ], דיש לומר דכך נגמר מההלכה למשה מסיני, א"נ דבירושלמי סוכה [פ"ה ה"א] דריש על הפסוק השיר יהי' לכם בליל התקדש חג וגו' ושמחת לבב כהולך בחליל, שכל זמן שהחליל נוהג ההלל נוהג, וזה גם כוונת הגמרא כאן **דהואיל והיחיד גומר בהן את ההלל אז החליל מכה בפניהם**, וסבירא לרש"י דהוקשו לגמרי, דבאותן ימים שגומרין בהם את ההלל, אז החליל מכה בפניהם, ואז גם קורין את ההלל בשעת השיר, ורק בשאר ימים היו אומרים השיר המוזכר במסכת ראש השנה.

ובשנים עשר יום בשנה החליל מכה לפני המזבח כו'.

מה פירוש מכה, לרש"י היינו דרך הניגון בחליל שהוא נתינת האצבעות על הנקבים, וקצת קשה, דאין החליל מכה, אלא האדם מכה באצבעותיו על הנקבים. ורבינו גרשום פירש דהיינו שהחליל מזמר בכח לפני המזבח, דהיינו שמגביהים את קולו והוא הכלי העיקרי באותו יום.

והקשה רבינו הגרי"ז דכאן אמרו בי"ב יום בשנה החליל מכה לפני המזבח, ובתוכם קחשיב גם שחיטת קרבן פסח הראשון והשני, הרי דהיה החליל מכה לפניהם, ובפסחים מבואר שגם היו תוקעין בחצוצרות, ובספרי זוטא (פ' בהעלתך) דריש ותקעת בחצוצרות וגו' ועל זבחי וגו' זו זביחת הפסח, והרי דין חליל וחצוצרות הוא דין רק בשיר של הלויים, וכתב דמוכח מזה דבאמת בשיר שהיה בשעת

הקרבת קרבן פסח היו שני דינים, דין שיר שהיה על הקרבן ע"י הלוים ובחליל וחצוצרות, ודין שיר מיוחד שהיה על המקריבים, וכמו"ש בפסחים אפשר ישראל שוחטין פסחיהן ונוטלין לולביהן ואין אומרין הלל, וזהו הי' דין שיר על המקריבין ולא על הקרבן, וע"ש עוד מה שהאריך בזה. ובליקוטי הלכות לחפץ חיים וכן הרש"ש כאן כתבו שבאותן י"ב ימים היה חליל מכה בשעת ניסוך היין של תמיד של שחר, כלשון רש"י בסוכה [נ' ע"ב] בחליל המכה לפני המזבח בשעת ניסוך היין לתמיד של שחר וניסוך היין לתמיד של בין הערבים, שהלוים עומדים על דוכנם ואומרים שיר, והחליל מכה לפניהם כדתנן במסכת ערכין בי"ב יום בשנה החליל מכה לפני המזבח. ואין אומרים שיר על המזבח אלא על היין כדאמרינן התם.

ולפי זה מתיישבת קושיית הגרי"ז, שאמנם בשעת שחיטת קרבן פסח אמרו המקריבים הלל, אבל בשעת התמיד אמרו הלוים שיר.

דף י' ע"ב

אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא רבש"ע, מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בר"ה וביום הכפורים אמר להן אפשר, מלך יושב על כסא הדין וספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפניו וישראל אומרים שירה לפני.

וז"ל הרמב"ם [פירוש המשניות ראש השנה פרק ד' משנה ז'], ואמרו ובשעת ההלל, לפי שלא היו קורין הלל לא בראש השנה ולא ביום הכיפורים, **לפי שהם ימי עבודה והכנעה ופחד ומורא מהשם ויראה ממנו, ומברח מנום אליו, התשובה ותחנונים ובקשת כפרה וסליחה, ובכל אלו העניינים אינו הגון השחוק והשמחה.**

ובספר קדושת לוי (לראש השנה) מבאר טעמא דמילתא על דרך משל, כי אדרבה היה יותר מן הראוי לומר שירה בעת שספרי חיים ומתים פתוחים לפניך בכדי לעורר חסדו הטוב, אלא משל לבני המלך האהובים למלך מאד והם תמיד אצל המלך ויודעים ומשיגים היטב גדולת המלך, ותמיד הם משבחים ומפארים את אביהם המלך, לימים נתרחקו ממנו ותעו בדרך רחוקה מאד והלכו חשוכים וקדורנית כי בלו הלבושים היקרים מהם, וכל טוב המלך שהיה להם נחסר להם, והם מלוכלכים בטיט חוצות עד אשר כמעט שכחו כל הטוב וגדולת המלך, ויהי כאשר צר להם מאד, שבו לבית המלך, וכאשר באו לשער המלך ובאו גבול המלך נתביישו ונכלמו על רוע מעלליהם, ולא היה להם דעת להשיג גדולת המלך ולפאר ולשבח אותו כמאז כי נכלמים מאד לפניו, כי מעשיהם הרעים ולבושיהם המלוכלכים נגד פניהם, עד אשר בקשו וחננו על נפשם למחול עונם, ואז כשמחל המלך אז היה ביכולתם לראות פני המלך לשבח ולפאר אותו.

כמו כן מובן הנמשל, שאנחנו בית ישראל הנקראים בנים למקום (דברים יד, א) אשר עזבנו את ה' והלכנו למקום רחוק וחטאנו ופשענו ומלוכלכים אנו על ידי העונות, והנה בראש השנה אנחנו שבים ומעלים לפני הקדוש ברוך הוא ודוה לבנו מאוד על חטאתינו, ובושים ונכלמים ואימה ויראה ופחד נופל עלינו, ואין בנו דעת להשיג גדולתו ולשבח ולפאר אותו, כי מלוכלכים אנחנו בטיט חוצות, וכשהבורא יתברך ברוב רחמיו וחסדיו מוחל לנו, ורוח חדש מחדש בקרבינו, אז ביכולתינו לעבוד עבודתו ולומר לפניו שירות ותשבחות, ולכן בימי ר"ה ויוה"כ שעדיין אין אנו נקיים מעבירות אז, אין ביכולתינו לומר שירה, ורק אחרי אותם ימים נראים אומרים בחג הסוכות כל שמונה את ההלל והודאה. עכד"ק.

רב נחמן אמר קרייתא זו הילולא.

והמאירי [מגילה י"ד ע"א] כתב לחדש שכיון שהטעם שאין קורין הלל משום שקרייתא זו הלילא, אם אירע שאין לו מגילה לקרות, אז יאמר ההלל במקום קריאת מגילה. והחיד"א [ברכי יוסף או"ח סימן תרצ"ג ס"ד] והחתם סופר בתשובה [או"ח סימן קצ"ב] כתבו דהפוסקים לא חשו לדברי המאירי, והטעם הוא לפי שהם סוברים כהאמוראים האחרים שמבארים טעמים אחרים למה לא תקנו לקרות מגילה בפורים, וממילא לפי שיטות אלו, אין כלל חובה לקרות מגילה בפורים.

איזו היא עבודה שבשמחה ובטוב לבב, הוי אומר זה שירה.

הרמב"ן בהשגות על ספר המצות להרמב"ם [שורש א' ד"ה והפליאה] כתב, שלפי זה קריאת הלל ביום טוב הוא מצוה מן התורה, ושירת הלל הוא מצוה של 'ושמחת בחגך'.

והשאגת אריה [סימן ס"ט] כתב שקריאת הלל ביום טוב היא מדרבנן, ומביא מרש"י שכתב שאין אדם שר שירה אלא מתוך שמחה וטוב לבב, ומשמע מזה ששמחה מביאה שירה, אבל לא ששירה מביאה שמחה. ולפיכך אדם ביום טוב צריך להביא עצמו לשמחה וזה על ידי אכילת בשר ויין, אבל לא צריך לשיר, שהרי שמחה מביאה שירה, אבל שירה לא מביאה שמחה. וכיון שקריאת הלל ביום טוב הוא מדרבנן, אם יש ספק אם קרא הלל, לא צריך לקרות עוד פעם, דהוי ספק דרבנן ולקולא. ע"כ.

דף י"א ע"ב

ולא ימותו גם הם גם אתם, אתם בשלהם והם בשלכם במיתה, הם בשלהם אינן במיתה אלא באזהרה. אמר אביי, נקיטינן משורר ששיער בשל חבירו במיתה וכו'.

ופירש רש"י, אתם בשלהם הכהנים שנכנסו בעבודת לוים כגון ששררו. ע"כ. ומבואר לכאורה דרק עבודת שיר אסור לכהנים, אבל עבודת שמירת השערים וכדו' מותר

לכהנים ג"כ, ולפי"ז מיושבת הסוגי' דיומא שמפורש שהכהנים הגיפו דלתות העזרה ע"ש, ובשיטמ"ק כאן שכתב לחלק דבמקום שהיה אסור ללוים ללכת שם עשו הכהנים מלאכת הגפת הדלתות, ע"ש, ונראה דס"ל לשיטמ"ק דבמקום אחר אסור לכהנים להגיף הדלתות.

ובתוד"ה משוער כתבו שהיו משפחות של משוררים ומשפחות של שוערים כמבואר בדברי הימים. ולפי זה אפילו היה שוער עם קול ערב במיוחד לא היה יכול להיות משורר, ואם היה משורר בעל קול לא נעים וגם שאינו מוזיקלי לא יוכל להיות שוער. אמנם הרמב"ם [הל' כלי המקדש פ"ג הלכה ט'] כתב, וכל יום מימי השבת עובדים בו אנשים ידועים, וראשי האבות מחלקים אלו העובדים ביום שלהן, איש איש על עבודתו עכ"ל. וכתב שם בכס"מ היינו שבית אב המיוחד לעבוד ביום זה, ראש בית אב שלו מעמיד לעבודתו, פלוני ופלוני יהיו שוערים, ופלוני ופלוני יהיו משוררים כו', פלוני שורר בכלי שיר זה, ופלוני ישורר בכלי שיר אחר כו'. ע"כ, ומדייק במקדש דוד [סי' ה'] שהרמב"ם חולק על תוספות הנ"ל.

וז"ל הרמב"ם [הלכות כלי המקדש פרק ג'] [הלכה ג'] לוי האונן מותר לעבוד ולשורר, ואין פוחתין משנים עשר לוים עומדים על הדוכן בכל יום לומר שירה על הקרבן ומוסיפין עד לעולם, ואין אומרין שירה אלא בפה בלא כלי, שעיקר השירה שהיא עבודתה בפה, ואחרים היו עומדים שם מנגנין בכלי שיר, מהן לוים ומהן ישראלים מיוחסין המשיאין לכהונה, שאין עולה על הדוכן אלא מיוחס, ואין אלו המשוררים על פי הכלים עולין למנין השנים עשר.

[הלכה ד'] ובמה הם מנגנין, בנבלים וחלילים וכנורות וחצוצרות והצלצל, ואין פוחתין משני נבלים ולא מוסיפין על ששה, ואין פוחתין משני חלילים ולא מוסיפין על שנים עשר, ואין פוחתין משתי חצוצרות ולא מוסיפין על עשרים ומאה, ואין פוחתין מתשעה כנורות ומוסיפין עד לעולם, והצלצל אחד בלבד.

[הלכה ה'] בימי המועדות כולם ובראשי חדשים היו הכהנים תוקעים בחצוצרות בשעת הקרבן והלוים אומרין שירה שנאמר וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות, החצוצרה היתה נעשית מן עשת של כסף, עשה אותה מן הגרוטאות של כסף כשירה, משאר מיני מתכות פסולה, והחלילין שהיו מנגנין בהן היה אבוב שלהן של קנה, מפני שקולו ערב ולא היה מחלק אלא באבוב יחידי מפני שהוא מחלק יפה.

[הלכה ו'] בשנים עשר יום בשנה החליל מכה לפני המזבח בשחיטת פסח ראשון, ובשחיטת פסח שני, וביום טוב הראשון של פסח, וביום הראשון של עצרת, ובשמנה ימי החג, וחליל זה דוחה שבת מפני שהוא חליל של קרבן וחליל של קרבן עבודה היא ודוחה את השבת.

[הלכה י'] וכשם שהלוים מוזהרין שלא לעבוד עבודת הכהנים, כך הכהנים מוזהרין שלא לעבוד עבודת הלוים שנאמר גם הם גם אתם, וכן הלוים עצמם מוזהרים שלא יעשה אחד מלאכת חבירו, שלא יסייע המשורר לשוער ולא השוער למשורר שנאמר איש איש על עבודתו ואל משאו.

[הלכה י"א] לוים שעבדו עבודת הכהנים או שסייע לוי במלאכה שאינה מלאכתו חייבין מיתה בידי שמים שנאמר ולא ימותו, אבל כהן שעבד עבודת לוי אינו במיתה אלא בלא תעשה. השגת הראב"ד. אבל כהן שעבד עבודת לוי. א"א והלא כבר נאמר ולא ימותו גם הם גם אתם ובספרי נמי הכי דריש ליה לעונש ואזהרה. ע"כ.